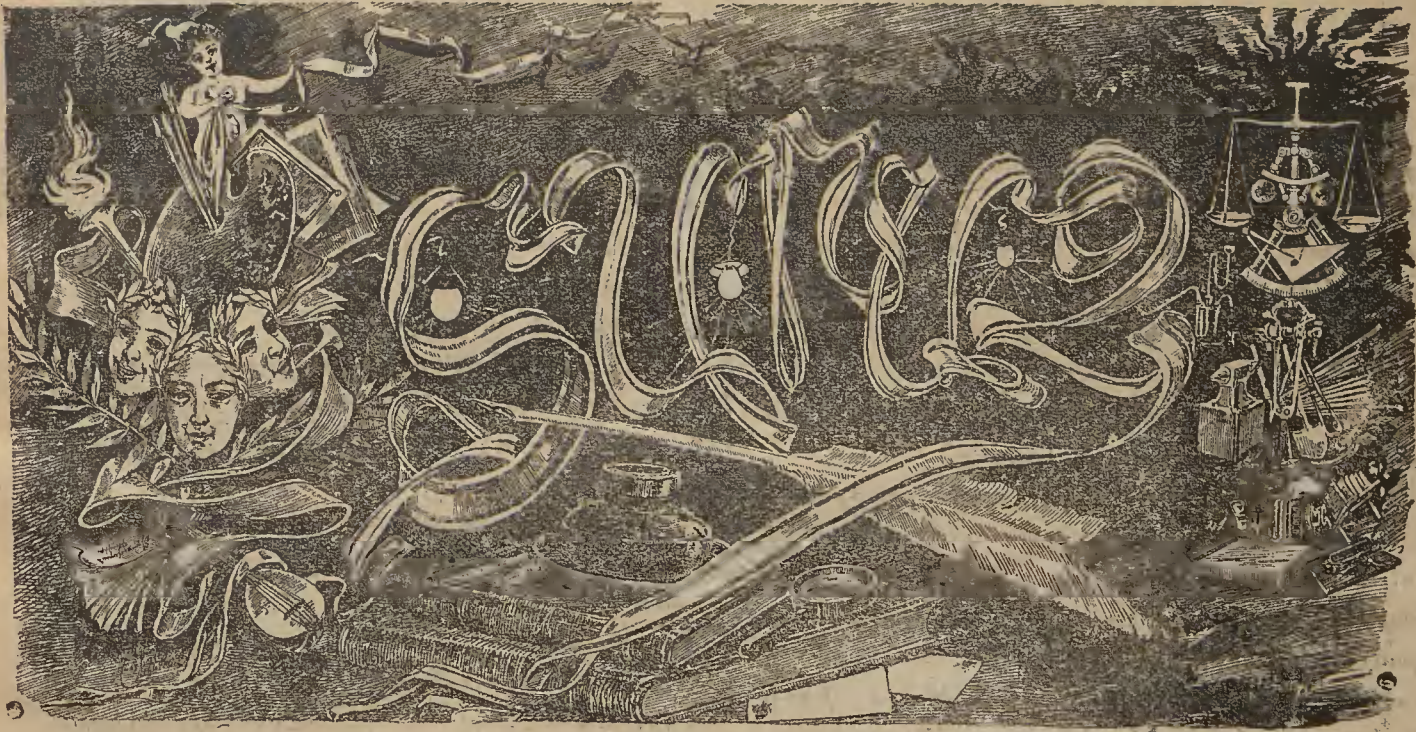

ՏԱՐԱԶԸ ԼՈՅՍ Է ՏԵՍԵՆՈՒՄ ԾԱԲԱԹԸ ՄԻ ԱՆԳԱՄ ԿԻՐԱԿԻ ՕՐԵՐԸ
№ 2 կիրակի յունւարի 15

վեցերորդ տարի 1895

Ո Գ Ի

Հիւսւած էր նա ամբողջ հնչուն լարերից
 Նուրբ ու թեթեւ ինչպէս եթեր վազորդեան,
 Անհուն ցրւած աշխարհների վրայից
 Սաւառնում էր նա անսկիզբն, անվախճան:

Տարածութիւն և լուռ դարեր անընդհատ
 Ամփոփել էր իր անսահման գրկի մէջ,
 Նրա առաջ բաց էր լոյսի պէս յստակ
 Տիեզերքի մեծ գաղտնիք և կեանքն անվերջ:

Եւ շողալով իբրեւ երազ մանկական
 Նա այց եկաւ օթեանն այս երկրաւոր,
 Որոնելով մի սրտաբուխ պատասխան՝
 Իր ճոխ սիրոյ հնչիւններին մենաւոր:

Յաւերժական խաղաղութեան սուրբ օրհներգ
 Սփռում էր նա դէպի աշխարհ անտարբեր,
 Եւ վանելով ցաւը կեանքի յուսաբեկ՝
 Խորտակում էր խեղդեալ հոգու կապանքներ:

Բայց լուռ թմրած մրափում էր մայր երկիր
 Արեւի շուրջ թաւալելով ձառնձրացած,
 Եւ մարդկային ընկաւ սիրտը վշտակիր
 Խուլ ու լամբ էր այդ լալերին կարօտած:

Եւ ծաղրադէմ, դատարկ սրտով ու մտքով
 Կեանքն իր հանդէս միանման կրկնում էր,
 Եւ դարուոր աղմուկի մէջ կորչելով՝
 Լռում էին աստուածային հնչիւններ...

ԵՐ. ՊԱՆԵԱՆ

ՀԱՅՐԻԿԸ ՊԱՏՐԻԱՐԻ

1869 թ. սեպտեմբերի 4-ին «Հայրիկը» ստանձնեց պատրիարքութեան ծանր պաշտօնը: Նախկին պատրիարքից մնացել էին շատ անլուծելի խնդիրներ և ծանր պարտքեր. եկամուտներ չըկալին, բայց ծախսերը օրըստօրէ աւելանում էին. Սահմանադրութիւնն այդ ժամանակ անկարգ վիճակի մէջ էր:

Կային և ուրիշ խնդիրներ ևս, որոնց պիտի նորոնտիր պատրիարքը բարեկարգէր...

Սակայն ամենից անտանելին պատրիարքարանի պարտքերն էին, որոնք օրըստօրէ աւելանում էին, պատրիարքարանը մինչև անգամ հացալաճառին էլ պարտք ունէր... որի համբերութիւնը սպառուեց, տեսնելով այսօր, վաղն են ձգում իր ստանալիքը: Մի օր՝ երբ երեսփոխանները խօսք էին խնդրում իրանց կարծիքը յայտնելու առաջարկած հարցի մասին, նոյն հացալաճառը յանդգնաբար ներս է մտնում և ասում. «Հերթն իմն է, աղպարք, երբ պիտի հատուցանէք իմ ստանալիքը»...

Հայրիկն այդ անպատուութիւնը տանել չէր կարող. նա դիմեց իր ծանօթ հարուստ ամիրաներին և հանգանակութիւն արեց պատրիարքարանի պարտքերը վճարելու համար:

Հայրիկը տեսաւ, որ ժողովուրդը անտարբերութեան է մատնւած, որպէս մի մեռել մարմին, տեսաւ որ անմիաբանութիւնը և խռովութիւնները հետզհետէ աւելանում են, նա նախքան իր դործունէութիւնը սկսելը՝ մի տետրակ հրարակեց «Նախնի շրջաբերական թուղթ առ ամենայն եկեղեցիս հայոց, որ ընդ իշխանութեամբ օսմանեան պետութեան», որով նա ժողովրդին յորդորում էր դէպի լուսաւորութիւնն և յառաջագիմութիւնը: «Նայեցէք ձեր շուրջը, ասում էր Հայրիկը, բոլոր ազգերն առողջացած անդամալոյծ վիճակից, դէպի նոր կեանքն են վազում, միայն դու ես մնացել պրօպատիկէ աւազանի մօտ՝ անշարժ և կողկողազին ձայնով կը պաղատես. «Տէր, ոչ զօք ունիմ որ արկանէ զիս յաւազան»... և նա երկարօրէն բացատրում էր, որ մի աղք վերականգնելու համար պիտի ինքը, ազգը օգնի իրան, առանց դրացիից օգնութիւն հայցելու:

Դիմելով ժողովրդի աւագանիներին, պետերին, ասում է ի միջի այլոց. «Դուք զգուշացրէք ժողովրդին շուայլ և զեղի կեանքից, քաղաքացիներին քարոզեցէք, որ նրանք արհեստներ սովորեն, ընկերու-

թիւններ կազմեն և այլն առաջագիմութեան գործերին հետևեն. իսկ զիւղացիներին քարոզեցէք, որ նրանք հայրենի հողը սիրեն, ամուլ՝ եղներ սիրեն, մաճ սիրեն, քրտինքն շահաբեր հողի վրայ թափեն, չարաչար պանդխտութեան չըդիմեն: Քարոզեցէք որ նրանք եկեղեցի սիրեն, դպրոց սիրեն, դաստիարակութիւն սիրեն, ազգ սիրեն, հայրենիք սիրեն և ամենայն դորձում նրան առաջնորդեցէք որ աղէտները վախճան ունին»... և այլն, երկարօրէն բացատրում էր ժողովրդի ղեկավարներին թէ քնչ պիտի անեն նրանք, որ ժողովրդի դրութիւնը բարւոքեն:

Հայրիկը այդ բոլորն անելուց յետոյ, կարծում էր որ ամենքն էլ մի սիրտ, մի հոգի եղած՝ կաշխատեն Հայրիկի հետ միասին գործել, բայց դրա հակառակն եղաւ, Հայրիկը դեռ պատրիարք ընտրւելու օրից ունէր հակառակորդների մի ահագին խումբ, մանաւանդ վերջինս բազմապատկեցաւ, երբ Հայրիկը ցանկացաւ բարեկարգել Սահմանադրութիւնը: Հայրիկն այդ առթիւ 13 հարց առաջարկեց, որոնք տպւեցան այն ժամանակաւ պատրիարքարանի պաշտօնական «Մասիս» թերթում (1873 թ. № 19-ում), որոնցով նա ցանկանում էր Սահմանադրութիւնն աւելի ընդարձակել, որպէս զի գաւառներն էլ մաս ունենան: Այդ հարցերի մէջ առաջարկւած են մի շարք խնդիրներ, որոնց նպատակն է պանդխտութիւնը վերացնել և բարոյականութիւնը տարածել: Սակայն դրանք աւելի զրգուեցին հակառակորդներին, որոնք սկսեցին ընդդիմադրել Հայրիկին:

— Հայրիկը համբերո՞ղ է:

Բայց համբերութիւնն էլ իր չափն ու սահմանն ունի. — բոլոր թաղական և ազգային ժողովների անդամները նրա հակառակորդներն էին. նա երբ կամենում էր մի դործ անել և խորհրդակցել նրանց հետ, նրանք կամ «պատրիարքի երեսն չը տեսնելու համար» չէին ներկայանում խորհրդին, կամ երբ ներկայանում էին, սկսում էին իրանց հակառակութիւնը: Մի անգամ ընդհանուր ժողովում, երբ Հայրիկը իր ճառը վերջացրեց, ներկայ եղող ժողովուրդը, ոգեւորւած «կեցցէ Խրիմեան» գոչեց, իսկ «Հայրենիքի», «Մամուլի» խմբագիրները և Ղալաթիոյ վարժարանի քերականութեան դաստառուն և իրանց կուսակիցներից մի քանիսը՝ «Ձենք ուղեր Խրիմեան» գոչեցին: «Քիչ մնացեր էր, այս հակաժողովրդական ցոյցին պատճառաւ խռովութիւն մը պիտի ելներ, եթէ խոհակոտն անձինք չը միջամտէին», ասում էր «Մասիսը» այդ եղելութեան առթիւ:

Ժամանակակից լրագրողների մեծ մասը՝ «Մամուլը», «Հայրենիքը, մասնաւորապէս հանգուցեալ Օգոստէն Խօճաստրեանի «Օրագիրը» նրա հակառակորդներն էին: Սըվաճեանի «Մեղուն» դադարել էր... միայն «Մասիսն» էր պաշտպանում պատրիարքին: Գործերը տուաւել տւելանում էին, իսկ պատրիարքարանի պարտքը Հայրիկը վճարել էր:

Հայրիկը տեսաւ որ ինքը գործի այդ գրութեան ժամանակ չի կարող գործել, տեսնում էր որ գործերը մնում էին ազգային և թաղական խորհրդի խռով լինելու պատճառաւ և ինքը պիտի նախկին պատրիարքի նման մնար առանց գործելու, միայն պաշտօնական թղթեր պէտք է ստորագրէր և պատրիարք անունը սկսէր անել, իսկ «Հայրիկը» անգործ չէր կարող մնալ, նա նա գործել է սիրում...

Թշնամիների արձակած շանթերը, դրսի անմիաբանութիւնը, խռովութիւնները և անգործութիւնը Հայրիկի վրայ աւելի ազդեցին:

Նա չի չէր հայրենիքը... նա չի չէր Վասպուրական Արծիւը, ժառանգաւորաց ուսումնարանը, ապարանը և խոր ա՛խ քաշեց, որը յատուկ է միայն Հայրիկին:

Նա չի չէր Վարդապետ լեւոնը, որի վրայ քանի քանի անգամ շրջել էր և զմայլել բնութեան սքանչելիքների վրայ: Նա չի չէր սուրբ Վարդապետը, Նարեկի, Եղիշէի ս. վայրը. նա փափագում էր, սրտով էր փափագում նորից տեսնել, բայց աւանդ, նա փակւած էր երկաթէ վանդակում, նա ուզում էր թողնել պատրիարքութեան սահմանափակ պաշտօնը և գնալ դէպի իր սիրելի Վարագը, որը գործելու ամենամեծ ասպարէզն էր. բայց աւանդ, նրա հրաժարումից յետոյ էլ դարձեալ Ազգային Ժողովը չըթողեց որ նա գնար իր սիրելի հայրենիքը:

«Արծիւը» վաղուց ննջել էր: Հայրիկը մի նամակ գրեց ս. Վարդապետ իր աշակերտներին մի քանիսին զարթեցնելու «Արծիւը»: Այդ նամակի հետ ուղարկեց մի գրութիւն իր վիճակի մասին տպելու «Արծուում», սակայն նրա գրութիւնը անհետեանք մնաց. «Արծիւը» ննջել էր յաւիտենական քնով...

Նրա սիրտը լցւած էր, դարձեալ երևեցան նրա երևակայութեան մէջ իր հայրենիքի տեսարանները: «Ձէ, չեմ մոռանալ զքեզ մինչ ի մահ, ո՛վ հայրենիք, գոչեց նա և գրեց իր գրութեան և ունեցած սիրոյ մասին դէպի իր հայրենիքը հետեւեալ կերպով.

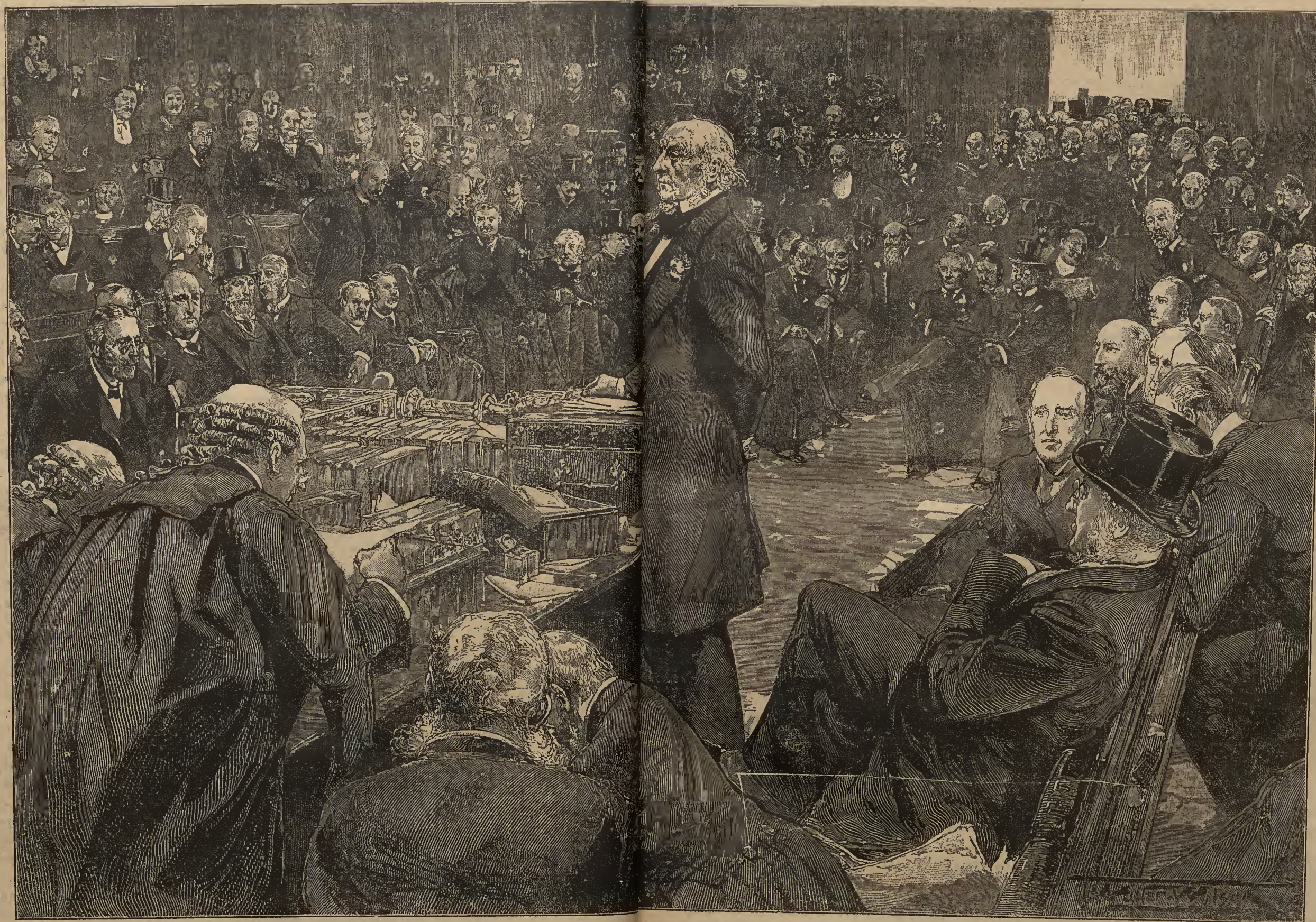
«Մինչդեռ տարեգրութիւն, հալածանք և այլն բազմադիմի վիշտեր զիս պաշարեցին, դարձեալ զքեզ չեմ մոռանար և կրնիչեմ և կըսիրեմ, ո՛վ Վասպուրական Հայրենիք, դու որ իմ ծննդեան տեղին ես, մանկական կեանացս խանձարուր և օրօրանն ես, կեանքս քեզմէ առի, քեզ պէտք է նւիրեմ, ցանկալի վայրէդ հեռացած եմ, բայց միշտ հոն կըշրջեմ. սիրտ և հոգիս ի քեզ է: Մինչդեռ ծանրագոյ հոգերով միտքս բեռնաւորւած է, դարձեալ քեզ համար կըհոգամ, քո զաւակներուդ կըթուլեմ, դաստիարակութեան և յառաջագիւտութեան համար անկշիռ է իմ ցանկութիւնը: Հայաստանի անդրադիմի մամուլն նախապէս քո մէջդ հաստատեց Արծիւն, բայց աւանդ, տասն տարւան չրջան բոյորեցաւ խեղճ Արծիւն դեռ չըկարողացաւ իր բոյնին մէջ դոյզն ինչ դադար առնուլ, այլ միշտ պարտուց հոգ զինքն իր բոյնէն և սիրելի հայրենիքէն վտարանդի ըրին:

Նրբ քո սիրովդ և ցաւերովդ Արծույ թևերն արդէն ճնշւած էին, ազգային իշխանութիւնը Տարօնոյ մեծամեծ աղէտներուն դաւերն ալ բարձեց վրայ, որ քո ցաւերդ աւելի բազմապատիկ են: Այս մասին համար շատ չնորհակալ եմ քեզմէ, հայրենիք, դու թէ երբեմն անպիտուութեամբ քո բարեբարիդ դէմ մեղանչելով՝ քեզ լոյս բերող մամուլին թևերն կապեցիր, բայց իրաւունք և պաշտպանութիւն արձակեց զայն և դու զղջացար յետոյ. իսկ Տարօն, յամառ. Տարօն, ապերախտ Տարօն, երեք տարի եղաւ տակաւին իր այցելու բարեբարին դէմ կըմաքաւի և չի զիջանիր. խեղճ Խրիմեան մի հալածելու համար, ամեն չարագիւտ արւեստ ի գործ դրաւ. այնպիսի մատնութիւններ հնարեց, այնպիսի թակարդներ լարեց, զորս կամաչեմ ի գրել: Այլ ի դուր և ընդունայն են նրա ամեն ջանքեր. վասն զի «ոչ յաջողեացի մարդոյ անիրաւութիւն»:

Ահա այս կերպ վշտակրութեան մէջ դեռ մատնւած երբէք չեմ վհատիր. ամենայն սիրով կըտանեմ և կընմ այս խաչը Տարօնոյ թշուառ որդւոց համար. այն պիտի կրեմ անտրտունջ՝ անձնիրութեան պարտիքն է. պիտի կրեմ, մինչև Տէրն ի լոյս հանէ իմ և ազգային իրաւունց զատաստան:

Այն ինչ այս խաչակրութեան մահ ձեռքս առած, մտադիր եմ վարել Մշոյ կողմացած դաշտը, սակայն ոչ քո դէպի արևելք դարձուցած՝ քո դաշտերուդ վրայ ալ նայել կուզեմ, ո՛վ Վասպուրական երկիր, այն դաշտերուն համար կասեմ, որ քո մեծ Արծույն սկզբնաւորութեան և յառաջագիւտութեան ասպարէզներն են. քեզմէ ծնաւ այն Արծիկը, եկաւ ի Տարօն. իբրեւ աւետաւոր ձայն մի քաջալերեց, յուսադրեց այն լքեալ ժողովրդոյ սիրտ, իրաւունք, իրաւունք խօսել տաւ այն բերաններուն, զորս ճնշեր փակեր էին հարստահարութիւնը բռնաւորաց: Ո՛հ, նոյն Արծիկն այժմ լուել է, թող լուէ պահ մի մինչև անցնի ժամանակին չարութիւն:

Իսկ դու մեծ Արծիկ Վարդապ. դու որ բոյնդ քառաթևին տակ դրած ազատ և անսասան կոտ՝ երբ Տարօն քո ձեռդ կաշկանդեր է, դու այդ բարձրագոյն վայրէդ սկսէ ճախրել ու թեալարիլ, այսուհետեւ արագ արագ թռի, ամեն եօթնեկի օր քո մամուլէդ ելած մանրաթերթ ճրագներն տար և սփռէ բոլոր Վասպուրա-

ՄԵԾ ՄԱՐԴԱՍԵՐ ԵՒ ԱՆԿԵՂԾ ՔՐԻՍՏՈՆԵ ԱԴՍՏՈՆԸ ՊԱՏԳԱՄԱԻՈՐՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎՈՒՄ

կանաց տուներն: Նթէ դուռներէն կըմերժեն, երգիքներէն ներս մտիր, եթէ պարզամիտ հայրեր անգիտութեամբ զբեղ կըքամահրեն, մի սրտմտիր, անշուշտ զաւակներն զբեղ պիտի սիրեն: ով որ լոյս կըսիրէ, հարկաւ զբեղ պիտի սիրէ, ով որ լոյս կ'առէ, նա խաւարասէր է:

Ներդրամիտ եղիր, մեծ Արծիւ, քո արժանաւորութիւնդ բաւական բարձր է, այլ հայրենիքդ դեռ տղէտ ըլլալով քո յարգող չի ճանաչեր: Լուսադիրնդ խիստ աժան է, մի դժարիր, գիտես դու, հայրենիքդ. ալ աղքատ և ժլատ է, թող սորաի կամաց կամաց: Գիշի չես որ խմեն զբեղ, օդի չես, որ նեղեն զբեղ, պատառիկ մի թուղթ ևս, տպուշ է այն, որ աւուշ զինուոյն ներս գրամն բեղ հետ կըփոխարինէ. մինչ դու շատ անգամ ի սէր ճշմարտութեան պիտի ստիպուես անսխալ ճշտակներով դառնացանել անոնց քիմքը: Իմականներուն դատաստան քեզ համար այս է. թէ դու տնօգուտ և ոչինչ ևս. իսկ դու առ այս մի ցասնուր, արհամարհանք միշտ քո ճակատագիրն է, կրէ սիրով, հակառակ հովերէն մի տատանիր, թողիչ շարունակէ ուղիդ, գնա դէմ այն նպատակին ում ներկայ ևս. ժամանակն և հայրենեաց ուսեալ զաւակներն քո ճշմարտ և հզօր փաստարաններն են, քեզ համար ընդհանուր աշխարհի տեսնի առաջ պիտի վկայեն, պիտի հաստատեն թէ դու քո հայրենեաց յատուցողէմ շահաբերութեան մեծ միջոցն ես, անօգուտ և ոչինչ չես:

Ողջ կաց, Վասպուրական Արծիւ, լեւալ թեւերովդ ոյժ կըբաբեմազթէ՝

Առ Վասպուրական հայրենիք Տարազիր Խրիմեան...

Բայց աւանդ, տարագիր Խրիմեանի դէպի Վասպուրական հայրենիքն ուղղած հառաջանքները երկար ժամանակ մնացին առանց արձագանքի, մինչև 1873 թվւր, երբ համալսարանական Ս. Մանուէլ Անանեանը Խրիմեան Հայրիկի խմբագրութեամբ և իր տնօրինութեամբ շարունակեց «Արծիւն», որը տեւեց հազիւ մի քանի ամիս և որից յետոյ «Արծիւն» ընդ միշտ ննջեց...

1873 թվի օգոստոսի 3-ին խուռն բազմութիւն գիմում էր գէպի Կ. Պոլսի Ազգային ժողովը:

Այդ օրը ս. պատրիարքը պէտք է կարգարիւր հրաժարականը և ապա հրաժարէր պատրիարքութիւնից:

Ժողովը բազմամարդ էր, բոլորը հետաքրքրուում էին լսել պատրիարքի հրաժարականը. հակառակ կուսակցութիւնը յալթանակը տարած էր համարում:

Ամբիոնի վրայ անվեհեր կանգնած ս. պատրիարքը, խրոխտ և բարձր ձայնով կարգում էր իր հրաժարականը, նրա խօսքերի արձագանքները լսելի էին լինում և դիպչում հակառակորդների ականջներին...

«Կըսեն թէ պատրիարքը Սահմանադրութեան դէմ կը խօսի և նրա տրամադրած օրէնքները կտարելու փութ չունի», ասում էր նա. «Այսօր և յաւիտեան կըբողոքեմ, զի Խրիմեան յառաջ քան զվաթաններորդ թվականն՝ 1820 թ. ապրիլի չորս՝ անգստին *) ի մօրէ Սահմանադրութենէ առաջ սահմանադրական ծնած է և ցորեկ տրեւում լուսով յաշխարհ եկել է. խիստ դժուարին է զանի իբրև հակաահմանադրական ամբաստանել... Պատրիարքը վերջացրեց իր հրաժարականը հետեւեալ խօսքերով. «Կը մնայ ինձ օրհնել համայն ազգը և հրաժեշտ մատուցանել երեսփոխանութեանդ և Վահան Գողթնացուն պէս պաշտել. «Արձակեցէք որ տեսնեն զորջովութիւն աւերածոց երկրին իմոյ հայրենեաց». «Թող տէք այս ամիսն երեսն և հոն նստեմ, թերևս այսու խաղաղութեան օրինակ մի ընծայեմ իմ յաջորդիս: Թող տէք, եթէ իբրև պատրիարք չի կարացայ՝ իբրև Խրիմեան վարդապետ գործել, թերևս իբրև Խրիմեան կարենամ իբրև պատրիարք գործել:

«Երթաս բաբեաւ, Արծիւ, առացէք, գնան, գտիր Վաբագ, քո սիրած խուցն ու գրիչ և սակաւիկ մի թանապուր: Հոն մենացիր, զի նաւ խռովեալ փութայ ի նաւահանգիստ**):»...

Խօսքերը վերջացնելով՝ պատրիարքը իջաւ ամբիոնից:

Ժողովրդի սիրտը շարժւած պատրիարքի այդ խօսքերից՝ «չենք ընդունել» գոչեցին: Պատրիարքի հակառակորդները ամօթից և ժողովրդի լուգմունքի պատճառով՝ գուրս ելան:

— Կեցցէ մեր պատրիարքը, չենք ընդունել նրա հրաժարականը, նորից կրկնում էին երեսփոխանները և ժողովուրդը՝ զգալով իրանց արած մեծ սխալը: Սակայն արդէն ուշ էր. ս. պատրիարքը իջել էր պատրիարքութեան ամբիոնից...

Ս. պատրիարքի հրաժարականը Ազգային ժողովը չընդունեց, բայց Հայրիկը այլ ևս չէր կամենում յանձն առնել պատրիարքութիւնը. նա ընդ միշտ թողեց այդ պաշտօնը և իր հրաժարականը ներկայացրեց Բ. Կրսն, որ և ընդունեց:

Ձ. Տ.

*) Այսինքն իր ծննդեան օրից:

**) Ս. Հայրիկի այդ հրաժարականը կոչում է «Խօսք հրաժարման», որը բաւականին երկար է. մենք այդ հրաժարականից առաջ բերեցինք մի քանի կտորներ: Այդ հուշակաւոր հրաժարականը ամբողջութեամբ տպւած է 1873 թվականի Մասիսում, և ժամանակակից մի քանի լրագրներում:

ՊԱՏՐԻԱՐԳ ՄԱՏԹԵՈՍ ԻԶՄԻՐԼԵԱՆ

Իզմիրլեան արդէն պատրիարք է և անցել է գործերի գլուխ:

Ինչպէս թրքական սովորութիւնն է, նորընտիր պատրիարքին սուլթանը հաստատելով իր պաշտօնում, մի շքանշան էր շնորհում, սակայն այս անգամ նա զլացաւ այդ անել:

Պատրիարք Իզմիրլեանն արդէն մի խուլ կռիւ է մղում թիւրք կառավարութեան գործողութիւնների դէմ: Ազգի իրաւունքները, որ վտանգւած էին Ազգեանի օրով, հետզհետէ վերականգնում է: Նորերս է կարգացել Կ. Պոլսի եկեղեցիներում Վեհ. Կաթողիկոսի անդրանիկ կոնգակը: Նա իրան շրջապատում է այնպիսի անձնաւորութիւններով, որոնք որոշ գոյն ունին հասարակական ասպարիզում. Գրիգորիս Ալեքիզեան եպիսկոպոսին նա առաջ է քաշում. նա չի լսում էֆենդիների խորհուրդներին, որ միշտ սքողում են իրանց միտումները «փօլիթիկա» երկսայլի բառի տակ:

Իզմիրլեանը սուլթանի պալատում և թէ իր բանախօսութիւնների ժամանակ՝ բացարձակ յայտնել է թէ պիտի գործէ առանց կեղծելու, առանց վարագուրելու իր մտադրութիւնները և գործերը: Այդպիսով նա կարծում է հասած լինել իր նպատակներին, որովհետեւ հպատակ ազգին իր ներքին ցաւերը թագցնելը և չբացայայտելը՝ չորիքներից հզօրագոյնն է համարում: Եւ նա գործում է նախամտածած ծրագրով, առանց տատանւելու...

Առ հասարակ թիւրքացայ եպիսկոպոսները լաւ հռետորներ են, մեծախօս, իսկ գործի ժամանակ նկատուում է, որ նրանք չեն կատարում իրանց բանախօսութիւնների սուլթանի անգամ: Իզմիրլեանի խօսածը և առաջին քայլերը համապատասխան են այժմէայ իրան գործունէութեան: Նա չքվարանեցաւ հայկաթողիկեների պատրիարք Ազարեանի արարքը բացարձակ դատապարտել և մերժել նրա այցելութիւնը, ըստ որում Սասունեան դէպքերի առիթով ճիշդութեան դիրք է ընդունել:

Կարելի է միտնգամայն շնորհաւորել պատրիարքի առաջին հաստատուն քայլերը: Նա ուխտել է համակրելի յամառութեամբ տանել իր գործը:

ՀԻՆ ՄԵՂԵԴԻՆԵՐԻՑ

(Սիւսի Պրիւդհոմից)

Չքնաղ աստղերով շողում է երկինք այս լուռ գիշերին...

Բայց ես ցընորքով դէպի մի աստղիկ թռչում եմ անասնձ.

Եւ թըլում է ինձ, որ վառ բընութեան մեծաշուք ոգին

Պայծառ գիշերի մէջն է տարածւած:

Ո՛ր, չքնաղ աստղիկ... Տեսանելի չէ նա դեռ աշխարհին,

Ուր թշնամութեան տառապանքների ոգին է տիրում:

Բայց մութը կանցնի և նորա վրայ խրոխտ ու ցընծագին

Նա կըշողշողայ գալոց օրերում:

Ո՛ր, մահկանացու, հոգեդէն եղբարք, և այդ մեծ ժամին,

Ամենքդ էլ, որին նա լուսափայլի ու ցոլայ դողդող,

Ասէք, որ նրան դարերի թղպոտ խաւարի միջին

Եւ նախատեսաւ և սիրեց քերթող...

ՌՆՓՐԻՈՍ ԱՆՈՓԵԱՆ

ԳՐԻԲՕԵԴՈՎ

(Պ ու շ հ ի ն է ց)

Ես սկսեցի բարձրանալ Բեզօբդաղ սարը, որը բաժանում է Վրաստանը հին Հայաստանից՝ այն լայն ձանաղարհով, որ հովանաւորւած էր ծառերով:

Բեզօբդաղի վերեւում ես անցայ քարանձաւների մօտով, որոնք կոչւում են Գայլի-Գըռներ: Այդ տեղը կազմում էր Վրաստանի բնական սահմանը, ինձ յայտնեցան նոր սարեր, նոր հորիզոն. իմ առաջն վաւում էին դալար և կանաչ արտերը. կրկին անգամ նայեցի Վրաստանի տարածութեան վրայ և սկսեցի իջնել սարի ոլոր-մոլոր զառիվայրերով դէպի Հայաստանի դալար հարթում:

Չ Ե Ր Ն Օ Գ Ո Ր Ի Ա Կ Ա Ն Տ Ի Պ Ե Ր

Թիւնները: Անասելի բաւականութեամբ նկատեցի ես, որ տօթը մեղմացաւ և կլիման փոխեց:

Առոյգ կառապանը՝ իր կրօնատ ձեռքերը տարաւ դէպի ծաղկաւէտ ուղին, որը հեռւից շրջապատած էր սարերով: Յանքսերի միջից մենք հասանք կայարանը, որտեղ պէտք է ձիաները փոխէին: Կառքը սլացաւ. ես հեռւից նշմարեցի քարերի մի կոյտ, որ նմանում էր բլրակի: Չանապարհին՝ մենք կանգ առանք մի հայոց գիւղում: Ես տեսայ մի քանի կանայք գունաւոր ցնցոտիներով՝ գետնափոր խրճիթի հարթ տանիքի տակ՝ դռան առաջ: Ես ականջ տալով լսեցի նրանց. նրանցից մէկը մտաւ խրճիթը, գուրս բերեց ինձ համար պանիր և կաթ:

Մի քանի րոպէ հանգստանալուց յետոյ, շարունակեցի ուղիս: Իմ առաջն բացեց մի մեծ գետ իր բազմաթիւ ճիւղաւորութեամբ, որի ափից երևաց Հերգերու ամրոցը իր բարձր աշտարակներով: Ապա երևաց Ղարմազ ձորը, որի մէջ թափւում էին երեք գետի հոսանք, խառնւելով

իրար հետ, աղմուկով իջնում էին ներքև և ջրի ցայտումները՝ արեգական լոյսի տակ՝ փայլում էին ծիածանի գոյնով: Գետի վրայ դրած կամուրջով անցանք միւս ափը:

Ես տեսայ մի սալլճած երկու գոմէշներով, որ բարձրանում էր դարիվեր ճանապարհով: Սալլակին հետևում էին չորս վրացի գիւղացիք:

—Ո՞րտեղից էք գալիս. հարցրի ես:

—Թէհրանից.

—Ի՞նչ էք տանում.

—Գրիբօեդովին... ասացին նրանք և շարունակեցին ուղին:

Դա սկանաւ Գրիբօեդովի մարմինն էր, որին յուղարկաւորում էին Թիֆլիս: Ես չէի մտածում կրկին հանդիպել Գրիբօեդովին: Նրա Պարսկաստան գնալուց տուած, ես հանդիպեցի անցեալ տարի Ս. Պետերբուրգում: Նա տխուր էր իր գնալու համար և զարմանալի զգայնութեամբ գուշակեց իր վերջը: Ես կամենում էի նրան խորհուրդ տալ որ չըգնայ Պարսկաստան, բայց նա տասց. «Vous

ՍԱՐԴԱՆԱԿԱՆ ԵՐԱԿԱՆՆԵՐԻ ԶԵՆՈՒԹՅՈՒՆ

ne connaissez pas ces gens la! vous verrez qu'il faudra joner des conteaux». Նա կարծում էր, որ արիւնյեղութեամբ վերջ կունենայ Շահի և նրա 70 որդոց ներքին խռովութիւնները: Բայց ծերունի Շահը դեռ կենդանի էր, իսկ Գրիբօեդովի մարգարէական գուշակութիւնը կատարւեցաւ: Նա խորտակւեց պարսկի անողորմ սրի հարւածների տակ և զոհւեց տխմարների հաւատադրութեան. նրա յօշոտած դիակը խաղաղիկ դարձաւ Թէհրանի ամբոխի ձեռքում: Նրան իր ազատողները ճանաչել են միայն իր ձեռքի վրայ եղած վերքերից:

Ես ծանօթացայ Գրիբօեդովի հետ 1817 թվին: Նրա մեղամաղձային բնավորութիւնը, նրա ցասուցեալ խելքը, նրա մեծահոգութիւնը անսովոր կերպով գրաւում էին բոլորին: Վիպասանի տաղանդը դեռ ևս չէր ճանաչւած: Մինչև անգամ նրա փայլուն արիւնթիւնը մնաց առանց հետևանքի: Մի քանի բարեկամներ միայն դիտէին նրա արժանաւորութիւնը և տեսել էին նրա երեսի ժպիտը, իսկ միւսների մօտ նա սառն էր:

Մարդիկ հաւատում են փառքին և չեն հասկանում, որ նրանց մէջ կարող է գտնւել մի Նապօլէօն, որը փոխանակ զօրաց գունդերին առաջնորդելու, կառաջնորդէ մի սուլտան քաղաքի թեան դէպի գիտութեան լուսաւոր ասպարէզը:

Գրիբօեդովի կեանքը փակւում է խաւար ամպերի մէջ: Նա դեռ երիտասարդ հասակում զգում էր առողջութեան անհրաժեշտութիւնը: Ուստի նա հեռացաւ Պետերբուրգից և գնաց Վրաստանի գիւղերը, ուր ութը տարի մնաց: Դառնալով Մոսկւա 1827 թվին, նրա վիճակը փոխւեցաւ: Նրա ձեռագիր կոմեդիան «Горе от ума» (Խելքից պատուհաս) մեծ ընդունելութիւն գտաւ ժողովրդի մէջ: Այնքան համակրեցին մեծ հեղինակի գաղափարը, որ նրան առաջին բանաստեղծների կարգը դրեցին: Մի քանի ժամանա-

կից յետոյ նա եկաւ Վրաստան և ամուսնացաւ նրա հետ, որին սիրեց...

Մահը գրկեց իր ազգի ազնիւ շատագովին պատերազմի դաշտում, երբ նա արիւնթեամբ մարտնչում էր մուկիթոն պարսիկների հետ:

Բայց ափսոս որ Գրիբօեդովը չըթողեց այնպիսի թղթեր, որոնց հիման վրայ գրէին նրա կենսագրութիւնը, այլ կենսագրութիւն գրելը միայն բարեկամներին է վերապահւած:

Ականաւոր մարդիկ անյայտանում են մեր միջից ոչ մի հետք չըթողնելով: Բայց Գրիբօեդովը թողեց մի անմահ արձան, որը կըլսւեժացնէ բազմաշարժար բանաստեղծի անունը իր գրած միակ կօմեդիայով, որտեղ փայլում է հեղինակի եռանդը, և շարժւում է նրա փորձառու ուղեղը:

Բայց մենք ծոյլ և անաշխատասէր ենք...
ԱՐՁԱՍ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻՑ

Խնդրում ենք հայ ուսուցիչներից և ձեռնհաս անձինքներից ուղարկել մեզ դպրոցների, վանքերի, գիւղերի լուսանկարները նրանց համառօտ նկարագրութեամբ:

Անպայման ուղարկւած յօդւածները խմբագրութեանս սեպհականութիւն են համարւում:

Ընդունւած յօդւածները կրճատւում են և փոփոխւում:

Երեք թերթից պակաս յօդւածները և բանաստեղծութիւնները չեն վերադարձնւում հեղինակներին:

ՀԱՅ ԽՄԲԱԳՐՈՒՆԵՐ

(Հայ լրագրութեան 100-ամեակի
առթիւ)
1794-1894

III Միսիօնարների ընկերութիւն

Խմբագիր «Շտեմարան», «Աւետարեւել», «Աւետարեւ տղայոց և Վոյս» լրագրիւններ:

Ամերիկական միսիօնարների ընկերութիւնը, որտեղ մուտք է գործում, փորձում է իրանց վարդապետութիւնը կրթութեամբ տարածել:

Դպրոցներ բանալ, լրագիրներ հրատարակել և այլն: Զմիւռնիայում բողոքականները մուտք գործելով՝ իրանց սեփական մամուլն հիմնեցին «Շտեմարան» պիտանի գիտելեաց՝ անունով 1839 թ. յունւարի 1-ին. որը հրատարակւում էր Հոման Հալլքի տը պարանում, իսկ 1840 թվից Յուլիէլմոս Գոթֆրիթ անգլիացիների տը պարանում: «Շտեմարանը» ժամանակի համեմատ բաւական մաքուր էր տպագրւում և պատկերազարդ էր:

«Շտեմարանը» պիտի համարել առաջին պատկերազարդ հրատարակութիւնը, չընայելով բնագիտութեան և աշխարհագրութեան վերաբերեալ և մի քանի տեսարաններից զատ՝ որիչ պատկեր չէր պարունակում: Դալով նիւթին, պէտք է ասել դա սովորական բողոքականների թերթ էր. բուն նշանակութեամբ «Շտեմարանը» և նրա շարունակութիւնը կազմող «Աւետարեւելը», որը մինչև այժմ էլ հրատարակւում է, նոր

Հանգուցեալ Կաթողիկոսը արդէն բաւական տարիներէ ի վեր

առանց ծանր հիւանդութեան ձմեռ մը չէր անցներ: Այս տարի երբ յունիս 2-ին Հալէպ եկաւ, այն ատեն կարծես մահաւան ստերը կըթւածէր գէմքին վրայ:

Մինչև յունիսի վերջերը քաղաքէն դուրս պարտէզի մէջ կը բնակէր, երբ հակառակ բժշկական ամենօրեայ այցելութեանց իր վրայ ծանրացող տկարութեան գէմ վերջին ճիգ մըն ալ ընելու դիտաւորութեամբ, Անտիոքի ճամբով ուղևորւեցաւ Լաթաքիոյ մօտ՝ ծովի բաղնիք մտնելու համար: Հոն զգալի կերպով դարմանաւ կըգտնէր ինքզինքը, այնպէս որ դողդոջուն քայլերը որ հարթ ճամբով վրայ չէին կարող առանց գաւազանի օգնութեան երթալ, բաւական երկայն ատեններէ վեր առանց դժւարութեան կեկէին: Վերագարձին Անտիոք, մէկ քանի օր կատարեալ առողջութեամբ մնալով՝ շքեղ հանդէսներով քա հանալ մը ձեռնադրեց:

Սեպտեմբերի 4-ին երկրորդ անգամ այցելեց Հալէպ, բայց կառքէն վար իջնելով մէկ երկու վայրկեան միջոց մը քալելու համար իսկ նորէն երկու կողմէն օգնութեան կըկարօտէր: Ճիշդ այն իրիկունն էր որ անկողին ընկաւ. անգարձ կերպով: Իր մեզարգելութեամբ ցաւերը սկսան տալաւ առ տակաւ սաստկանալ, և այնուհետև շատ չանցած մարմնին ձախ կողմէ կաթւած իջաւ: Նոյեմբերի 11-ին երկրորդ կաթւած մը իջաւ լեզւին, արգելելով իրան խօսիլ, անկից յետոյ կիսանազ և անգիտակից անցան իր ժամերը, կարծես սպասելով մահաւան, որ չուշացաւ գալու նոյեմբերի 15 երեքշաբթի իրիկուն ժամը 21/2-ին:

Եօթանասունըջորս տարեկան էր: Հոգեվարքին ատեն մեծ բազ-

մութիւն հաւաքւած էր բնակարանին շուրջը: Մահաւան լուրը տեղական կառավարութեան հաղորդելով, հանգուցելոյն մարմինը փոխադրւեցաւ քաղաքիս Հայոց եկեղեցիին գաւթին մէջ իբր մատուռ կառուցւած ս. Աստուածածնայ եկեղեցին (սր ամեն չորեքշաբթի կանոնց համար մասնաւոր պատարագ կըմատուցուի): Անդին, հանգուցելոյն օնեակը՝ կնքոյ տակ կառնէր, հարկ եղած օրինական գործողութիւնները կատարւելով: Մահաւան լուրը հեռագրով կըհաղորդէր Պատրիարքարան, Երուսաղէմ և ուրիշ մէկ քանի կարևոր տեղեր:

Յաջորդ օրը՝ չորեքշաբթի, Հալէպի փոքրաթիւ հայ հասարակութիւնը կատարեց յուղարկաւորութիւնը: Իրիկուն ժամը 11 1/2 հանգուցեալ Կաթողիկոսին մարմինը ամփոփւեցաւ Սրբոց Քառասնից Մանկանց մատրան մէջ, որ եկեղեցին իբր աւանդատուն կըծառայէ: Օծումը կատարեց իր մօտ գտնուող Տ. Խորէն վարդապետ Դիմաքսեան: Հանդէսին ներկայ էին տեղական կառավարութեան կողմէ պաշտօնական մարմիններ, կուսակալին թարգմանը, օտար ազգերու հիւպատոսները իրանց թարգմաններով և այլն:

„ՀԱՅՐԵՆՈՒՔ“

ԹԻՖԼԻՍԻ ԱԶՆԻԱԿԱՆԱՅ ԺՈՂՈՎԱՐՄԱՆ

Վաղուց է որ Թիֆլիսում գոյութիւն ունի մի՛ կուբ, որի անունն է «Թիֆլիսի ազնականների ժողովարան»: Մի յայտնի շրջան այդ կուբը նոյն իսկ բարար ազգեցութիւն է ունեցել Թիֆլիսիցիների վրայ, բայց զնալով նա այնքան է հսկմացել, որ նրա անունից ոչ միայն հանւած է «ազնականների» խօսքը, այլ և յայտնի է նա բիւրդիւնի

(տիկ) անունով: Այժմ այդ կուբի անդամները (շատ քիչ և անշնան մեծամասնութեամբ վրացիներ) հայեր են, Թիֆլիսի ամեն դասակարգից, սկսած հայ իշխաններից, մեծանուն վաճառականներից մինչև վերջին հիւսն ու կօշկակարը: Այդ կուբը ստանում է շատ լրագիրներ, ունի հարուստ գրադարան: Բնակարանը քաղաքի կենդրոնումն է, բնդարձակ և վայելուչ: Դահլիճներից մէկի մէջ կայ փոքրիկ, բայց գողտրիկ բեմ իր դեկորացիաներով: Սակայն Թիֆլիսում ապրող այն հայը, որ անգամ է այդ կուբին ու գիշերները և նոյն իսկ ցերեկները թուղթ կամ նարդի չէ խաղում, գերի չէ իր որովայնին, նա անտանելի լծակից է այդ կուբի միւս անդամների համար:

Այսօր այդ օգտակար հիմնարկութիւնը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ մի շատ լաւ պանդոկ, ուր կարելի է միայն գիշերները լաւ ուտել, խմել և թուղթ խաղալ: Կուբի մեծ դահլիճը, ուր շինւած է բեմը, շատ դժւարութեամբ են վարձու տալիս դերասանական խմբերի ներկայացումներ տալու համար և եթէ մէկ-մէկ էլ յաջողւում է վարձել, մի այնպիսի գին են նշանակում, որ խեղճ դերասանները հարկւր սաթէնով հեռու են փախչում այդ կուբից:

Թիֆ. Ժողովարանը շաբաթը մի անգամ ձմեռն ընտանեկան երեկոյթներ էր տալիս, բայց այս տարւանից մանաւանդ այդ երեկոյթներին համարեալ ոչ մի տիկին, օրիորդ չի գնում և բանն այնտեղ են հասցրել, որ ընտանեկան երեկոյթների փոխարէն յաճախ զիմակահանդէսներ են լինում...

Ժամանակ է, որ Թիֆլիսի ինտելիգենցիան մտածի մի օրինաւոր ժողովարան հիմնելու. եղածը, կրկնում ենք, արդէն պանդակ է, թղթախաղի տուն: Մենք հրաւիրում ենք Թիֆլիսի երկ տասարդութեանն այս մասին մտածել:

գեղարեստ

ԹԱՏՐՈՆ, ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ

Քաղաքում մնացած հայոց քայքայված մշտական խմբի անդամները մեկ-մեկ ներկայացում են տալիս յատկապես իրանց գոյութիւնը պահպանելու համար։ Նրանց հոգը չէ գոնէ առայժմ, թէ թատրոնատեր հայը այդ տեսակ ներկայացումներից ինչ էստետիկ ճաշակ է առնում և կամ թէ ինչ օգուտ կամ մնաս են իրանք բերում հայ հասարակութեան։ Խնդիրը շատ պարզ են գնում և պահանջում են, որ այդ էլ լուծելի յօգուտ իրանց։ Պերասանն էլ մարդ է. նա օգուտ չէ ապրում, ուրեմն հայի պարտքն է նրա գոյութիւնը մի կերպ պահպանել։ Չբզիտանք ինչ պատրուկով քայքայված հայ խմբի գերասանները իրանց առաջարկն ու խնդիրը անում են ուրիշ թերթերին, բայց մեզ նրանք այդպէս են իրանց նպատակն բացատրել։ Մենք համամիտ չենք եղել նրանց նպատակի հետ և այդ չենք հիմք բռնել, առաջարկելով, որ հայ հասարակութիւնը թատրոն գնայ։ Մենք ասել ենք, որ այս ինչ կամ այն ինչ գերասանը իր ամպլուայի մէջ լաւ է, նոյն իսկ շատ լաւ։ Մենք ասել ենք, որ Տէր-Պաւթեան, օր. Վարդուհի լաւ կոմիկներ են և այսօր կըկրկնենք, որ Տէր-Պաւթեան իր դերերի մէջ մինչև անգամ սքանչելի է և լաւ բեմասօրի գեղավարութեամբ՝ նա կարող է զարդ լինել նոյն իսկ մայրաքաղաքների բեմերի վրայ։ Բայց երբ այդ միևնոյն Տէր-Պաւթեանը, Վարդուհին ստանձնում են այնպիսի դերեր, որոնք նրանց ամպլուային չեն և խայտառակում են թէ իրանց և թէ բոլորովին փչացնում այս կամ այն ներկայացման անսամբլը, մենք նոյնպէս անխնայ յարձակում ենք նրանց վրայ և այդպէս էլ կըշարունակենք։ Մեր հայ գերասանները փոխանակ շնորհակալ լինելու մեր անկեղծութեան համար, նրանք թոյլ են տալիս իրանց փողոցներում և զանազան խուլ անկիւններում շատախօսութիւն անել։ Այդ գեռ բաւական չէ, նրանք քաշում են այլևս մեր խմբավարութեան տոմսով ուղարկել, խեղճներ են թաղարկել, որ բեցնիղենալ պէտք է անպատճառ խմբավարութեան ուղարկած ձրի տոմսակի

համար յօգուտ իրանց խաղի խօսի։ Ամեն հայ ներկայացման մեր բեցնիղենալ թատրոնում կըլինի իր վճարած տոմսակով և մենք չենք դադարել երբեք քննադատել հայ գերասանների խաղը և նրանց բեցնիղենալ տուարը։

Հինգշաբթի, յունւարի 12-ին Բանկային թատրոնը ծալրէ ծալր լինէն էր հանդիսականներով, գլխաւորապէս վերջին տարիներս հայ թատրոնը այցելողներով։ Ինքն ըստ ինքեան ուրախալի երևոյթ է, որ այսպէս ասած, միջին դասակարգը՝ արհեստաւորներ, մանր վաճառականներ և գործակատարներ են այժմ հայ թատրոն եկողները։ Այդ օրը ներկայացնում էին պ.պ. Ա. Սարգսրեանի և Վրոյրի բեմի համար յարմարեցրած հանճարեղ երգիծաբան Պարոնեանի «Բաղդասար աղբար»։ Նիւթը ինքն ըստ ինքեան այնքան գեղեցիկ է և հետաքրքիր, գրւածքն այն աստիճան համով է և հոտով, տաղանդաւոր հեղինակի հիւմորն այնքան մեծ է, որ այդ գրւածքը մարդ կարդալուս հիանում է, իսկ պ.պ. Սարգսրեան և Վրոյր բաւական յաջող յարմարացրել են բեմի վրայ, սակայն առայժմ գեռ հեռու է նա կօմիգիա անւանւելուց, վատ չէին անիլ պ.պ. փոխադրողները, եթէ անւանէին պատկերներ։

Ինչիցէ, այդ պիէսը մի գեղեցիկ դանձ է մեր աղքատիկ բեցնիղենալի համար և անկեղծ սրտով շնորհաւորում ենք փոխադրողներին այդ գեղեցիկ դործի համար։

«Բաղդասար աղբար» բովանդակութեան հետ մեր ընթերցողներին կը ծանօթացնենք ուրիշ անգամ, երբ այդ պիէսը կըկրկնուի և ցանկալի է, որ հէց այս շաբաթ կըկնուի։

Պերակատարները բարեխղճութեամբ կատարեցին իրանց դերերը, իսկ պ. Վրոյր այդ դիշեր աննման էր։ Ներկորդական գերասանները ինչպէս միշտ, այս անգամ էլ վատ էին։ Պ. Սարգսրեանը, որ ունի իւմօր և «Աղբիւր» մշտական ընթերցողներն ազգէն ճանաչում են նրան զբաւառալիքների բաժնում նրա կազմած զանազան հանելուկներից, անեկդոտներից, առաջարկներից, աւելի լաւ կըլինէր, եթէ մի փոքր չափազան-

ցութիւններ չըմտցնէր իր խաղի մէջ և արտաքին էֆէկտը, հասարակութեան ծիծաղ ու քրքիշը չըգերադասէր աւելի խոր մտացւած խաղից։

Ամենայն ուրախութեամբ արձանագրում ենք այդ երեկոյի ներկայացման, մանաւանդ Պարոնեանի երկրորդ գրւածքի պ.պ. Սարգսրեանի և Վրոյրի այդքան աջող փոխադրութիւնը։ «Մեծապատիւ մուրացկաններն» նոյնպէս պ. Ա. Սարգսրեանն է բեմի համար յարմարացրել։

Օպերային խմբի անդամների բեցնիղենալ արդէն սկսւել են։ Անցած երեքշաբթի տ. Բալաբանովայի բեցնիղենալ էր, ներկայացրին գաստրալիօր Սալտօի ու Ջերալդօնի մասնակցութեամբ Այլգա։ Ուրախ երեկոյ էլ տ. Ջաբելայի բեցնիղենալ ներկայացրին Չալկովսկու Նեգենի-Օնէգին օպերան։

Տիկ. Բալաբանովան այժմեան օպերային խմբի մէջ պատւաւոր տեղ է բռնում. մի քանի բացառութեամբ նրա ձայնը սիրուն է։ Տիկ. Ջաբելան շատ ստոր է իր երգով և ձայնով տ. Բալաբանովայից։ Վերդիի Այլգան անհամեմատ բարձր է Չալկովսկու Նեգենի-Օնէգինից, բայց եկէք տեսէք, որ տ. Բալաբանովայի բեցնիղենալ թատրոնը լիքը չէր, նա ոչ մի ընծայ չըստացաւ, ոչ մի խրախոյս թիֆլիսի երաժշտասէր հասարակութիւնը չաւաւ նրան, մինչդեռ տիկ. Ջաբելայի բեցնիղենալ թատրոնը բոլորովին լիքն էր, նա անթիւ ընծաներ ստացաւ, այն էլ այնպիսի թանգազին, աչքի ընկնող ընծաներ, որ ամեն մի գեղարուեստագէտի հաճոյք կըպատճառէր և խրախոյս կըլինէր։ Սիրուն, թարմ ծաղիկներով լիքը, թանկագին գամբիւղներ, գոհարեղէն, արծաթեղէն, մետաքս, ժապաւէններ, փնջիւր և այլն և այլն։ Եթէ տիկ. Ջաբելան թատրոնից դուրս ունի այլ առաւելութիւններ, օրինակ եթէ նա շատ է բարի, շատ է գեղեցիկ, կամ ընդհակառակ, նոյն իսկ առաքելի է և վահանձըն, մենք կարծում ենք, որ նրա այդ առանձնայատկութիւնները համար առնւաղն եթէ ասենք՝ ազիզ է, աչքի ընկնող ոչ լաւ երևոյթ այդ տեսակ ցոյցերը թատրոնում։

Անցեալ կիրակի երեկոյեան Բանկային թատրոնում ճամբարներից հե-

ուսերւած և Ներսիսեան դպրո-
նոցում ընդունւած (Վեհափառ Կա-
թողիկոսի հրամանով) անտիրակոն
աշակերտներին՝ օգտին նոյն աշակերտ-
ների մասնակցութեամբ՝ պ. Կարա-
Մուրզան մի կոնցերտ տուաւ: Հասա-
րակութիւն չատ քիչ կար, հազիւ թէ
թատրոնի վարձը հանէր: Մեզ վրայ
ճնշող տպաւորութիւն թողեց այդ
կոնցերտը, ծափահարութիւնները շատ
էին, բայց խումբը լաւ չէր պատ-
րաստուած, շտապով սարքւած, մի
կարկատանի նմանող բան էր այդ
օրւայ կոնցերտը: Մեր կարծիքն է,
որ պ. Կարա-Մուրզան անպայման իր
օգտակար գործունէութիւնը պէտք է
գաւառներում շարունակէ:

մանր յուրեր

Հայաստանում տեղի ունեցած սար-
սափների պատճառներով Ամերիկա-
կան պատգամաւորներին ժողովը Եր-
զրումում և Խարբերդում երկու ջոր
հիւպատոսների պաշտօն սահմանեց:

Caling Messenger

Անգլիացիները քիչ են ճանաչում հա-
յերին և Հայաստանը: Հայոց գործերի
առիթով միտինգներում հետադարձին
աւելի ցուցամոլութեամբ են վրադ
ւած, քան գործով, նրանք աւելի ժո-
ղովրդականութիւն ձեռք բերելու
համար են խօսում, իսկ ճնշւած
քրիստոնեաներին ազատարարի դերը
Ռուսաստանին են տալիս:

Нов. Вр.

Ռուսաստանի, Անգլիայի և Ֆրան-
սիայի ներկայացուցիչները Բ. Դոնից
պահանջել են մինչև քննիչ յանձնա-
ժողովի նիստերը վերջանալը՝ Բիթլիսի
նահանգապետին հեռացնել: Նմանա-
դրում են, որ Բ. Դոնը իր բոլոր
ջանքերը պիտի գործ դնի այդ պա-
հանջը չըկատարելու համար:

Standard

Տրապիզոնից ստացած տեղեկու-
թիւնների համաձայն, քննիչ յանձնա-
ժողովի Ֆրանսիայի ներկայացուցիչ
Վիլհելմը հասել է Երզրում, երկու
նոր նշանակած թիւրք անդամներ-
ին՝ Շեֆքի բէյի և Ջելալի բէյի
հետ: Այդ երկու պաշտօնները մի

քանի անգամ հրաւիրւած են եղել
պալատը, որտեղ նրանք ստացել են
ամենամանրամասն հրահանգներ, թէ
ինչպէս նրանք պէտք է ստանեն
քննութիւնը, որպէս զի ոչ մի կերպ
չըլնասեն օսմանիսն շահերին:

Quotidien Illustré

Դադարտոն յայտնել է, որ եթէ
անհրաժեշտ լինի, նա կանի իր եր-
կրորդ քայլը, այն է մի դրաւոր հրա-
ւեր «վերաւորւած մարդկութեան
ընդհանուր կարծիքներին», որը Դա-
դարտոն կարծիքով աւելի մեծ ազդե-
ցութիւն կունենայ Թիւրքիայի վրայ,
քան թէ մի ճառ:

Birmingham Post

Միացեալ-Նահանգների «Marble-
head» պատերազմական նաւին հրա-
մայւած է ուղևորւել Ներսիս: Այդ
նաւն այնքան երես է նստում ջրի
վրայ, որ կարող է անարգել լողալ
թրքական ափերի մօտ և հարկաւոր
եղած դէպքում օդնութիւն հասնել
գոկաւոր Դրիւտալին, նրա Հայաստա-
նում կատարելիք քննութիւնների մի-
ջոցին:

Միացեալ-Նահանգների կառավա-
րութիւնը վերջնական մերժումն ստա-
ցաւ թիւրքաց կառավարութիւնից, որ
թոյլ չէ տալիս Դրիւտալին քննութիւն:
Times

Պարիզից, դեկտեմբերի 26-ից. Պա-
րիզում տարող հայերը վճռեցին
Ֆրանսիական արտաքին գործոց նա-
խարարին մի գրութիւն ուղարկել, որ
քննիչ յանձնաժողովը Հայաստանում
պահանջէ օսմանիսն կառավարու-
թիւնից, որ նա ամենայն վտանգից
ապահովեցնէ բոլոր վիճակներին, ինչ
տեսակ ցուցմունք էլ նրանք անելու
լինին:

Daily News

Սուլթանը վերջնականապէս մեր-
ժեց երախշաւոր լինել գոկաւոր Դրիւտ-
ալի տպահովութեան Հայաստանում
կատարելիք քննութեան ժամանակ
այն տեղերում, ուր կատարւել են
թիւրքական տեղութիւններ. ուստի
այդ մերժումը վերջ է դնում Մի-
ացեալ Նահանգների քննութեան մաս-
նակցելու հարցին:

«Daily News»

Անգլիայի և Թիւրքիայի յարա-
բերութիւնները օրէցօր աւելի ու ա-
ւելի սուր կերպարանք են ստանում:
Լոնդոնի ամբողջ մամուլն զինւած է
Բ. Դոնի դէմ:

Варж. Вѣд.

Անգլիայի, Ռուսաստանի և Ֆրան-
սիայի ցոյց տւած տրամադրութիւ-
նը և եղած բանակցութիւններն ա-
ւարցուցանում են, որ բոլոր պետու-
թիւններն էլ հաւասարապէս ցանկու-
թիւն ունեն հսկել Բերլինի դաշնա-
դրի 61 յօդւածի գործադրութեան
վրայ, առանց մասնաւոր շահեր որո-
նելու և առանց դիպչելու սուլթանի
բարձր իրաւունքներին:

Journal des Debats

«Անգլիան և Ռուսաստանը Փոքր
Ասիայում ունեն զանազան, եթէ չա-
սենք հակառակ շահեր. իսկ Ֆրանսի-
ան, որը այս դէպքում միմիայն մար-
դասիրական զգացմունքով է ղեկա-
վարւում, կը պահանջի անկողմնադա-
քնութիւն: Նա չէ կարող մոռանալ
իր դարեւոր դերը Սրիւսիքում, որտեղ
բոլոր եւրոպացիները դեռ ևս կոչ-
ւում են Ֆրանսիայի և որտեղ մեր
լեզուով խօսում են համարեա ամեն
տեղ: Մեր ներկայացուցիչը քննիչ
յանձնաժողովում ունի անաւան
բարոյական հեղինակութիւն և Սա-
սոնի այս ցաւալի և արագիքական
գործում նա կը կատարի ամենաանա-
չառ քննչի դերը»:

Figaro

Հայոց հարցի առիթով կազմած
քննիչ յանձնաժողովը երկուշաբթի
հասաւ Մուշ:

Անգլիական փոխ-հիւպատոսը Սա-
ֆիայում, Դէմասոն, որը ծառայում էր
Երզրումում, ուղարկւում է այնտեղ
հայկական յանձնաժողովի աշխա-
տանքներին մասնակցելու համար:

Ռ. Հ. Գործ.

Պնդելով այն որոշման վրայ, թէ
պէտք է արգելել անգլիացիներին
խառնութիւն գցել թիւրքաց հրապ-
տակներին մէջ, սուլթանը մերժեց և
թոյլ չը տուց Times լրագրի թղթակ-
ցին գնալ հայերով բնակեցրած տե-
ղերը: «Times» լրագրը յայտարա-
րում է, որ գործողութեան մի այդ

պիսի եղանակը յետ կըմղէ սուր-
թանից նրա վերջին բարեկամներին:
Ո. Հ. Գործ.

Լուր է պատում, որ Լեոն XIII-դ
պապը միջնորդ դատաւոր կընտրւի
հայոց հարցում:

„НОВОСТИ“

Անցեալ կիրակի երեկոյեան Նորին
Վեհափառութիւնն այցելեց իշխան
Նիկիողայոս Բէհրութեանին: Նորին
Վեհափառութիւնն այս երկրորդ
այցն է, որ անում է իշխանին և իշ-
խանուհուն՝ նշանաւոր բարձրաս-
տիճան պաշտօնեայ և հայ գործերին
նւիրւած հանգուցեալ Պօղոս-Բէյի
գուստըն է: Իշխան Բէհրութեանի
հայրը նշանաւոր դուռնապետ և Կով-
կասեան հերոս Բարսեղ Բէհրութեա-
նըն է, որ մեր թիւրքական սահմանե-
րում այնպիսի յաղթութիւն էր արել,
որ ռուսաց պատմութեան էջերում
հազւագիւտ է:

Երկու հայազն նշանաւոր գործիչ-
ների զաւակները՝ մէկը Ռուսաստա-
նում, միւսը Տաճկաստանում շարժապ-
ւած են ահա մի քառորդ դար է օ-
րինակելի սիրով: Իշխանուհի Մագ-
թաղինէի առաքինութիւնը պարծանք
է Պոլսոյ հայ ընտանիքին, իսկ ռուսա-
հայերիս համար կենդանի օրինակ:

Նորին Վեհափառութիւնն երկու
ժամից աւելի մնաց իշխան Բէհրու-
թեանի մօտ և շատ մտերմական կեր-
պարանք էր կրում այդ այցը:

Վեհ. Հայրապետը Իզմիրեան պատ-
րիարքին արք-եպիսկոպոսութեան աս-
տիճան է շնորհել և արգէն կոնդակ է
յղել Պոլսի պատրիարքին:

Վեհափառ Հայրապետը մտադիր
է ս. Գրիգը պատկերազարդ հրատա-
կել ս. Եջմիածնում: Այս առիթով և
առհասարակ հրատարակական ու
տպարանական գործի վերաբերեալ
Նորին Վեհափառութիւնը հարց ս-
փորձ արաւ և տեղեկութիւններ պա-
հանջեց հանգէսներէ խմբագրից, որը
շնորհ ունեցաւ անցեալ երկուշաբթի
ղեկուցանել Վեհափառ Հայրիկին և
իր կարծիքն յայտնել այս մասին:

Վեհափառ Կաթողիկոսին շատ նը-
ւէրներ են բերում թէ իրեղէններով

և թէ դրամով: Նրանց մէջ աչքի են
ընկնում կոյս Հովփսիմէ Թայրեանի
իր մի ձեռագործ բարձը, երեք գոյնի
ժապաւէններով՝ յոյս, հաւատ և սէր
էմբլէմներով և մի ոտանաւորով՝ ձե-
րագ: Դեղեցիկ է և այլի Սոֆիա
Իզմիրեանի նւէրը:

Կ. Պոլսից Մշակին գրում են յուն-
ւարի 7-ից. «Եջմիածնի Կաթողիկոսի
անդրանիկ կոնդակը, որ կրում է
1893 թ. դեկտեմբեր 15 թւականը՝
և որը Աշգեան, թիւրք կառավարու-
թեան համաձայնութեամբ, թոյլ չը
տուց կարգաւ եկեղեցիներէ մէջ. Մատ-
թէոս պատրիարքը երէկ հանդիսա-
ւոր կերպով կարգացնել տուց Պոլսոյ
եկեղեցիներու մէջ»:

Ամսոյս 3-ին կատարուեց Մթած-
մինդա լերան վրայ ս. Գաւիթ եկե-
ղեցու բազում թաղած Գրիգօսեղովի
գերեզմանի վրայ հողհանգիստ, Ար-
տիստիկ ընկերութեան և Թիֆլիսի
մամուլի կողմից:

Շատ անշուք անցաւ այս օրը:

«Աբօրի» փոքրագիր օրացոյցը լոյս
տեսնելուց յետոյ ութ օրւայ ընթաց-
քում բոլորովին սպառուեց, չընայելով
որ մի քանի հազար օրինակ էր տպա-
գրւած:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԳՐԱՍԵՆՆԱ-
ԿԻՑ

Աղբիւր և Տարազ միւսնոյն
հասցէով ստացող բաժանորդը
իրաւունք ունի ստանալ (ուղար-
կելով 60 կ. պօստի մարկա)
ու թ պատկեր պրէմիաները:

Աղբիւր և Տարազ միւսնոյն
հասցէով ստացող բաժանորդին
է միայն ուղարկուած Ծերեռցի
«Երկունք IX դարու» Սասունի
կեսնքից վէպը:

Աղբիւր և Տարազ առանձին-
առանձին հասցէներով ստացող
բաժանորդներից շատերը ուղար-
կել են և 60 կ. պօստի մարկա-
ներ պրէմիաների համար, խըն-
դում ենք այգալիսիներին կար-

գադրել այդ մարկաները յետ
ստանալու:

Աղբիւր և Տարազ հանդէսնե-
րի խմբագրութիւնը բաց է ամեն
օր, առաւօտեան ժամը 10-ից մին-
չև ժամը 2-ը, իսկ տօն և կիրա-
կի օրերը առաւօտ. ժամը 10-ից
մինչև 11-ը:

Խմբագրութիւնը և գրասեն-
եակը գտնուում են Գոլովինսկի
պրօսպեկտի վրայ № 7 տանը, կայ-
սերական երաժշտական ընկերու-
թեան հանդէպ:

«Աղբիւրի և Տարազի» №№-ը ու-
ղարկում են, առանց բացառու-
թեան միմիայն նրանց, որոնք արդէն
բաժանորդ են գրել: Խմբագրու-
թիւնն իր կողմից ոչ մի հիմնարկու-
թեան նւէր չի ուղարկում:

ԱՂԲԻՒՐ

Լոյս է տեսել «Աղբիւրի» ներ-
կայ 95 թւականի № 1-ը: Որքան
հնարաւոր լինի, աշխատելու ենք
ընդարձակել «Աղբիւրը»: Մեր
մշտական ընթերցողները կըտես-
նեն, որ նրա ծաւալը բաւական
մեծացրած է, պատկերները շը-
քեղ են, տպագրում է և բ.
բաժինը:

Մենք ջանալու ենք ինքնու-
րոյն նիւթեր տւելի շատ տպո-
ղբիւր Աղբիւրի մէջ: Նրա ման-
կական բաժնի վրայ առանձին
խնամք է տարւում և մենք յոյս
ուենինք, որ շատ շուտով նա
կրկին կունենայ մատաղ ընթեր-
ցողների մի սուար թիւ: Խընդ-
րում ենք մեր թերթերի բարե-
կամներից իրանց շրջաններում
ցոյց տան Աղբիւրը և նոյն իսկ
տան ուրիշներին էլ կարգաւ,
որոնք միջոց չունին տարեկան
3 ռ. վճարել:

Ս Ո Ւ Ր Հ Ա Ն Գ Ա Կ

Ղ. զլ. ար. Գ. Թ. Ի զուր էք կարծում որ ազգականն արեւնակիցն է: Մեր կարծիքով դադարարի ազգականութիւնը, մաքրի և իղձերի ազգականութիւնն աւելի են մտերմացնում մարդկանց, քան արեւանը: Անդհակառակն, արեւան երկու ազգականներ, որ նիւթապէս հաւասար չեն միմեանց հետ, նրանք շատ շուտով են խզում իրանց կապերը: մինչդեռ գաղափարի, իղձերի ազգականները ինչ քառակարգի, կոչման և դիրքի մէջ էլ լինին նրանք, աւելի շուտ են մտերմանում և աւելի երկարատե է նրանց բարեկամութիւնը:

Ն. Ն ա խ ի ջ և ն. օ Ր. Մ. Ա. Տաճկա-Հայաստանի տեսարանների պատկերները կլիշաները պատրաստում են և կըսկսենք ապագրել փետրւարի կիսից:

Խմբագիր Տրատարակիչ
ՏԻԳՐԱՆ ՆԱԶԱՐԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

23-րդ տ. ՄՇԱԿ 23-րդ տ.

Գրականական և քաղաքական լրագիր, հրատարակւում է Թիֆլիսում նոյն ուղղութեամբ: Մշակի տարեկան գինը 10 ռ., կէս տարւանը 6 ռ., ամսական 1 ռ:

Հասցէն՝ Тифлисъ, ред. „Мшакъ“
Tiflis, Réd. du journal arménien
«Mschak».

Մ Ո Ւ Ր Զ

Ամսագիր.— է. տարի, 1895:
Բաժանորդագրին է՝ 10 ռուբլի:
Հասցէն՝ Тифлисъ, редакция жур-
нала „МУРЧЪ“. Tiflis Rédaction de
la revue „MURCH“.

Գրականական հանդէս

ՀՈՐԻՉՈՆ

ԳԻՐԻՔ ԱՌԱՋԻՆ
Դինը 1 ռ. դիմել Тифлисъ.
Ф. Вартазарянцъ.
Ընդունում են նիւթեր երկրորդ
դրքի համար: Բոլոր աշխատակիցները
վարձատրւում են ըստ համաձայ-
նութեան:

ՇԱՐՈՒՆԱԿԻՈՒՄ Է ԲԱԺԱՆՈՐԳԱԳՐԻԹԻՒՆԸ

1895 ԱՂԲԻՐ ԵՒ ՏԱՐԱՁ 1895

XIII-րդ տարի

VI-րդ տարի

ԱՂԲԻՐ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ԱՄՍԱԳՐԻ ԾՐԱԳԻՐԸ

Ա. մանկական բաժին. Մանրավէպ, Զրոյց, Հէքիաթ, Ճանապարհորդութիւն, Կենսագրութիւն, Բանաստեղծութիւն, Գիտութիւն և Արեւատ, Նոր-լուրեր, Այլ և այլք:

Զարմալիք. Մանկական, Ֆրեօրէլման, շախմատի և այլ խաղեր, Բերու, Թւաբանական ինդիքներ, Անեկդոտ, Հանելուկ, Շուտաւարտ, Երգեր նոտաներով:

Բ. բաժին. Կրթութեան և դատարարական վերաբերեալ յօդւածներ և անդեկութիւններ: Առաջադիւթիւններ: Խորհուրդներ: Մատենախօսութիւն և նոր գրքեր: Խառն լուրեր, Պատասխաններ, Յայտարարութիւններ:

ՏԱՐԱՁ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՇԱՐԱԹԱԹԵՐԹԻ ԾՐԱԳԻՐԸ

Գեղարւեստ և գիտութիւն: Պատմական, Ժամանակակից վէպեր, պատկերներ, Ժողովրդական գրականութիւն: Բանաստեղծութիւն: Քննադատութիւն, Կենսագրութիւն, Կար, ձև, Հեռագրեր և ամեն նորութիւն արհեստների վերաբերեալ: Տնային արդիւնաբերութիւն, տնտեսութիւն, Ճանապարհորդութիւն և արհածք: Երաժշտութիւն և Թատրոն: Լուրեր, Տեղեկութիւններ, Յօդւածներ և այլն: Ֆէլիետոն, Ժապ, աւած, կատակ, Շախմատի և այլ խաղեր, Բերու: Հարցեր, Խորհուրդներ: Այլ և այլք: Սուբհանդան, Յայտարարութիւններ:

Ամիջական և սերտ յարաբերութիւն ունենալով Եւրոպայում կլիշէ պատրաստող նշանաւոր գործարանների հետ, մենք արդէն կարելի ենք դարձրել մեր թերթերում բաւական արագութեամբ տպագրել օրւայ հարցերի, դէպքերի հետ համարեալ զուգընթաց և նրանց վերաբերեալ նկարներ, տեսարաններ, պատկերներ: Բացի այն որ ՏԱՐԱՁԸ ընթերցանութեան շատ նիւթ է տալիս բեկտորիատիկայից, պահւած էջեր չեն զարդարւում և կրիտիկական յօդւածներով: Գեղարւեստն ու գիտութիւնը քաղաւմեն հաւատարիմ տղերներինց մեր մասնագէտ աշխատակիցների ձեռքով:

ԱՂԲԻՐ-ՏԱՐԱՁԻ 1895 Թ. ՊՐԵՍԻԱՆԵՐԸ ԵՆ

ԱՂԲԻՐ-ՏԱՐԱՁ միևնոյն հասցէով ստորագրւածը կրաւորը ունի 60 կ. պատի մարկաներ ուղարկելով բաժանորդագրութեան հետ ստանալ խիտն հէնց առաջին պատով հետևեալ Տ ՊԱՏ. 1) ԱՌԱՅԱՆԻ Գրէզդենեան Գալլերէի ՄԱՂԱՐԱՅԻ և ՀՐԵՇՏԱՅԻՆԻ փոքրագիր պատմականը խորան-Պատարկ 200 Մ պակեր: 2) ԲՈՒՐԵՆՍԻ ԶՈՐԱՐԱՅ և ՏԱՐԱՄԱՅԻ խորան օլոգրաֆիա: 3) ԲԵՐԿԱՐԻ, մի շատ դեղեկիկ խորան-ակաբէլ պատկեր: 4) ԴԵՐԱՅԻՐԻ ԲՈՒՐԵՆՍԻ և ԶՈՒՆԻՅԻՍ օպերայից մի Ժամանակիկ նկար լուսի դէմ կախելու, կարող է լինել և շրեղ էկրան ճրագի, լամպի կէտ: 5) ԹԵՆՆՅԻ և ԵՐԿՈՒՆԻՔ IX դարու Սասունի կենտրոնից պատմական վէպ, մօտ 500 էրկա, վերջինիս պատի ծախսը խմբագրութեան վրայ է:

ԱՂԲԻՐԻ տարեկան գինը 3 ռ. (արտասահմանից 4 ռ.):
ՏԱՐԱՁԻ տարեկան գինը 6 ռ. (արտասահմանից 10 ռ.):
Հասցէն՝ Тифлисъ, ред. жур. „Арбуръ“ կամ „Таразъ“. Tiflis Réd. du jour. „Agbur“ կամ „Taraz“.

ՀԱՆԴԵՍ ԱՄՍՈՐԵԱՅ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿ ԵՒ ԱՐԻԵՍՏԱԳԻՏ ԿՈՆ
1795—Թ. ՏԱՐԻ

Կըհրատարակի առաջիկայ տարին նոյն ծաւալով՝ աւելի ճոխ և բազմակողմանի բովանդակութեամբ:

«Ա մ օ ր ե ա յ Հ ա ն դ է ս ի» տարեկան բաժանորդագիրն է 10 ֆրանկ—4 ռ. թղթագրամ:—Կէս տարւանը՝ 6 փր.—2.50 ռ.:

«Հ ա ն դ է ս ի» բաժանորդ գրելի ցանկացողները գիմելու են կամ գործակալաց և կամ ուղղակի խմբագրութեան հետևեալ հասցէով:

A la Rédaction de la Revue «HANTEST» Au Couvent des RR. PP. Méchitharistes à
VIENNE (Autriche) VII 2 Mechitharistengasse 4.